

tábla idézi az egykori törzsvendéget. Általában jobban fel lehetett volna dolgozni a budapesti irodalmi kávéházak és vendéglők adatait, bár néhány ilyen utalást is találunk a topográfiában. A Szabó Ervin Könyvtár központi épületével kapcsolatban hivatkozni kellett volna arra, hogy ebben az épületben — ami akkor a Fővárosi Könyvtár központja volt — alakult 1918-ban a Vörösmarty Akadémia, amelybe Móricz és Babits vezetésével haladó írók tömörültek. Az alakuló értekezleten megjelent az akkor már nagybeteg Ady is, akit a Vörösmarty Akadémia elnökévé választottak. Széphalossal kapcsolatban meg lehetett volna jegyezni, hogy a helység nevét is Kazinczy adta. Juhász Gyula és Szeged kapcsolatáról kissé szűkszavú közlés, a születés időpontjának megjelölése mellett, hogy »élete nagy részét itt élte le.« A VIII. kerület adatai között a Kerepesi temető írósírait is feldolgozták a füzet szerkesztői, de itt igen sok hiány mutatkozik. Ambrus Zoltán, Karinthy Frigyes, Katona Lajos, Király György, Koinjáthy Jenő, Kosztolányi Dezső, Krudy Gyula, Nagy Lajos, Radnóti Miklós, Szerb Antal szintén a kerepesi temetőben van eltemetve. A füzet általában kiemeli azokat a helyeket, ahol már emléktábla jelzi az

irodalomtörténeti emlékeket. Néhol azonban elmaradt ez az utalás. (Faludi Ferenc esetében a budai Szent Anna templomnál, Kossuth Lajos várbeli börtönével kapcsolatban; Kiss József Népszínház utcai lakóházában szintén van emléktábla, ahol egyébként a Hét szerkesztősége is volt.)

Nehezen megoldható és nem is túlságosan lényegbevágó probléma, de említésre méltó az utcanevek használata. A gyakorlatnak természetesen az felel meg, hogy az utcák mai nevét használják, hiszen a mai diák csak úgy találhat el könnyen a megjelölt helyekre. Mégis nagyon furcsa, anakronisztikus hatású ilyeneket olvasni: »Gyulai Pál az 1880-as évektől a Bródy Sándor utca 13 sz. házban lakik«, »Gárdonyi Géza az 1870-es években a Vörös Hadsereg útja 72-ben...«, Mikszáth Kálmán 1902-ben a Szamuely utca 13. sz. házban lakik.« stb.

Ezen úgy lehetne segíteni, hogy a korabeli utcaneveket használnák (ha ismerjük), és zárójelbe tennék a mai nevet. Ez ugyan nagyon megnövelné az összeállítással járó munkát, de egyrészt nem kéltene furcsa, anakronisztikus hatást, a diákok pedig sok esetben a korabeli utcanevekből izelítőt kapnának a kor stílusából, hangulatából is.

Bohus Magda

JÓKAI MÓR: TÜRÖKVLÁG MAGYARORSZÁGON

Jókai Mór válogatott művei (Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1954.)

Ez a regény Jókai írói fejlődésének jelentős szakaszában keletkezett. Jellemző a korra is, amely létrehozta, ezért megérdemli, hogy részletesebben foglalkozzunk vele.

Az ifjú Jókai elbeszélő művészte egyrészt a romantikából, másrészt a népies realizmusból fakad, ez a két elem sem novelláiban, sem a »Hétköznapok« című regényében nem fonódik össze. Már Zsigmond Ferenc rámutat arra az ellentétre, amely a »Nepeán sziget« vagy »Az egyiptusi rózsá« egzotikus tájleírásai és a »Sonkolyi Gergely« című novella népies-reális ábrázolásmódja között feltűnően mutatkozik meg. Ugyanilyen ellentétet találunk a »Hétköznapok«-ban is: a túlzó romantika élesen elválik a népies humortól, az ifjú szerző nem teremtett még egységes előadásmódot.

A szabadságharc élményei alapján Jókai már a valóságot állíthatja művei középpontjába, hiszen személyes élményei válnak az elbeszélések és regények forrásává. Mégis azt tapasztaljuk, hogy a Sajó álnéven kiadott »Csataképek« elbeszéléseinek nagy részében még nem küzdötte le a két ábrázolásmód ellentétét: a könyv romantikus jóslatokkal, babonákkal, meglepő fordulatokkal köti le az olvasó figyelmét, a szerző még nem érte

el célját: nem alakította ki egységes elbeszélő stílusát. De már a »Csataképek« néhány elbeszélése mutatja az utat, amelyen haladni kíván. »A két menyasszony« című elbeszélésben Jókai leírja a szolnoki csatát, és ebben a leírásban mesterien szövi össze a romantikus és a reális — humoros elemeket. A csata leírásának tónusa általában fenséges, nagyszerű: a romantikus túlzások, nagyszerű képek és hasonlatok a retorika eszközeivel kifejezik a szerző lelkesedését a legdicsőségesebb győzelemért. De megjelenik a nagy képek mellett az epizód is: a patetikus előadásmód kíséretében a mellékalakok kitűnő humorral ábrázolt csatajelenete: a vén huszár ebben a harcban leckét tart az újoncnak.

A »Csataképek« ha álnéven is, de megjelenhetett, ezután azonban megszervezték a cenzúrát, és Jókainak új utat kellett keresnie, mert a 48-as eseményekről ebben az időben nem volt szabad írni. Hová fordulhatott, hogy a megrikult olvasóközönséget reménytelül tölthesse el, és a maga írásművészetének megfelelő témát választ-hasson? A történeti regény kínálkozik számára. Ebben a műfajban feleletet adhat a kor legsúlyosabb kérdéseire: hogyan élhet egy

eltiport kis nép a hatalmasok igájában, soha el nem feledve nyelvét, kultúráját hivatását. A magyar múlt gazdag ilyen szomorú szakaszokban, hiszen századokig tartott a török pusztítás hazánkban. Ez a török elnyomás megfelelt a romantikus regényíró művészi igényének is: ime, itt van a különös, egzotikus nép a maga szokásaival, érdekes, és a közönséget meglepő tulajdonságaival. Jókai hazatért Nepeán szigeteről, de nem felede a romantikus voltát: a magyar tájon is egzotikus népet ábrázolt.

Mielőtt regényt írna, történelmi témájú elbeszélésekkel vizsgáltja nemzetét. »Egy lakoma a hunn királynak«, »Rozgonyi Cecília«, »Béldi Pál«, »Kelet királynője«, »A kétszarvu ember« és »A varchoniták« egymás után látnak napvilágot 1851-ben. Ezek az elbeszélések albumokban és emlékkönyvekben jelennek meg, az elnyomatás korának e jellegzetes gyűjteményeiben, amelyek elkerülik a cenzúra figyelmét. Történelmi elbeszélései egy-egy nagyszerű jelenetet ábrázolnak hazánk múltjából; a szerző célja világos: reményt akar kelteni a csüggedő szívekben: ilyen nagymúltú nemzet nem pusztulhat el. A történelmi elbeszélések jó része erdélyi témájú. Ebben az a hagyomány vezethette Jókait, amelyet Jósika és Kemény teremtet meg. Erdély története egyébként is különösen alkalmas arra, hogy egy kis útközállam sorsát szemléletesen példázza, és ugyanakkor sok váratlan fordulatával a romantikus meseszövéssé és emberábrázolásra is lehetőséget nyújtson.

Jókai első történelmi regénye az »Erdély aranykora«. Ebben Bánfi Dénes hirdeti elsősorban a szerző politikai nézetét. Bánfi nem nyújt segítséget a magyar üldözötteknek, mert nem akarja Erdélyt vérbeporítani. Vele érez Béldi Pál is, a békepárt vezetője. Kettejük álláspontja Jókai felfogását hirdeti: a szabadságharc bukása intő példa számára, nem kívánja ismét kockáztatni a nemzet jövőjét. Bánfi ilyen tanácsot ad a segítséget kérő magyaroknak: »Próbáljunk más utat; hát nem volna a magyarnak annyi szellemi ereje, hogy ha valakit fegyverrel le nem győzhetett, lelke hatalmával győzze le? Hódítsátok meg meghódítottokat!« Ez a tanács Jókai kortársainak is szólhatott. Jellemző a szerző felfogására Bánfi bukásának ábrázolása. Jókai megvilágítja a cselszöveget, amely a leghatalmasabb erdélyi főúr bukását készítette elő. Bánfi engedi, hogy fegyveres vitézei közül előcsalják, s ezzel végzetes hibát követ el. Jókai elítéli Bánfi törvénytiszteletét és megadását. A börtönből nehéz sereget vezényelni, »s tanuld meg azt, hogy az elő eb is különb állat!« a megholt oroszlánnál.« Bánfi serege szétzüllik, mert a vezér elhagyta

s mikor a főúr visszatér, már csak cigányokat talál, akik a töltéseket szedik össze. Jókai állásfoglalása egyértelmű: a fegyvert sohasem szabad letenni a kézből. Ezek a tanulságok a kortársaknak is szólhatnak. Jókai regényében a bukás okát a fegyverletételben látja és a további tennivalót úgy fogalmazza, hogy hódítsuk meg hódítóinkat. Ez a felfogás rávilágít a szerző korlátaira: Jókai helyesen látja a bukás okát, de helytelenül következtet belőle. »A Törökvilág Magyarországon« »Előszava« világosan utal a regény időszerű mondanivalójára. A szerző az öreg Bethlen Jánost idézi: »Mi is tudtuk volna, mit kellene tennünk? de cselekedtük azt, ami lehetséges volt.« Az elnyomatás kora magyarjának éppen azt kellett Jókai regényéből megtanulnia, hogyan cselekedje azt, ami lehetséges.

A »Törökvilág Magyarországon« nem mutat kiutat, mert az elnyomatás legfélelmeesebb korszakában keletkezik. Végső fokon mégis vigasztal, mert azt hirdeti, hogy a neuzet a legsúlyosabb csapásokat is kiheverte, s bár vezetői elbuktak, megmaradt maga a nép, amely hazáját, nyelvét és szokásait megőrizte, és magyar utódokat nevelt.

A regény főalakjai az erdélyi politika legfőbb képviselői. Mindegyik szereti hazáját, és különösen Erdélyországot, de különböző utakon járnak, és különböző eszközökkel élnek. Béldi Pál feddhetetlen jelleme és világos politikai állásfoglalása még ellenfeleiben is tiszteletet kelt. Jókai római jellemet ábrázolt: Béldi törhetetlen hűséggel tart ki felfogása mellett, meghalni tud, de megalkudni nem képes. Béldi alakja Jókait már azelőtt foglalkoztatta, történelmi elbeszélést írt róla. Regényében túlságosan a romantikus nagyjelenetek fényében mutatja meg, s e jelenetek kedvéért olykor mellőzi a reális ábrázolást, holott Béldi személye az egész regény középponti alakja lehetne. Így a kompozíció is szilárdabbá válnék. Béldi politikai felfogása világos és egyértelmű. Ítéletet mond magatartásával mindazok felett, akik az osztrák elnyomó rendszer szolgálatában álltak, mert őt a legszörnyűbb börtön sem bírhatta arra, hogy idegen érdekekért honfitársait annyargassa. A szenvedések, sőt a halál kínját szenvedni el eszméiert, példát mutatva az elnyomatás éveiben: így kell a magyarnak elutasítania az elnyomók követeléseit.

Teleki Mihály jelleme csaknem ellentétes véglátnek látszik: minden aljas fondorlatot felhasznál céljai elérésére. Határozottan ellenszenves alak, bár ravaszkodása, furfangja sokszor az ellenség félrevezetését szolgálja. Megalkuvó politikáját leplezi le az a jelenet, amelyben Apafiné szavaira felel:

»És valóban szabadabb és büszkébb lehet egy deszkavágó neje férjének nevére, mint kegyelmed mireánk, kikről a történet csak azt fogja feljegyezni, hogy meghajlottak alázatosan a kényszer előtt, viseltek méltatlan jármot, szívük érzései, lelkük meggyőződései ellen cselekedtek, felvették orcájukra a gyalázatot, és azt nem jegyzendi utána, hogy: ámde e megalázás menté meg Erdély életét, s az a szegény folt, mely kezeik után marad e hon történetének lapjain, utolsó vérfoltjaitól óvta meg a hazát. Az időnek vetett áldozatok vagyunk asszonyom, titkoltuk a szégyenpírt, kegyelmed kérdezte, most osztozzék velünk.« Jókai kitűnően érzékelteti, hogy az asszonyok nem fogadják el ezt a megalkuvó érvelést, Apafiné így fejezi be a megrázó jelenetet: »Nincs férfi ebben az országban.«

Kucsuk basa felesége magyar leány, fiúk Feriz bég már ezért is közel áll szívükhöz. Még inkább megszeretjük őt, amikor Jókai romantikus szerelmét ábrázolja. Feriz Béli Pál leányát, Arankát szereti meg. A romantikus szerelem a regény legköltőibb része. Szorosan összekapcsolódik a barátság költői ábrázolásával. A három szűz először hármassá párbajt okoz, hogy később szótartó barátságot teremtsen Thököli Imre, Feriz bég és Ghyka herceg között. Amilyen izgalmas a párbaj (mint mindig, itt is a leggyengébbnek látszó Thököli győz és a herkulesi Ghyka a vesztes fél), olyan megható a találkozás, a budai vár alatt. Mindhárom ifjú Máriát jött kiszabadítani, mert mindegyik tagja a szerelem és a szeretet egyesítette körnek. Ez a kör nem véletlenül magyar, török, görög és román szíveket kapcsol össze: a soknépű Erdély és Balkán fiait és leányait.

A romantikus főcselekmény lehangolja az olvasót. Minden főhős elbukik és Erdély elveszti függetlenségét. Ez a megoldás a történelmi valóságot híven tükrözi és megfelel a romantikus szemléletnek is: az elmúlás, a pusztulás szomorúságát fejezi ki. A főszereplők sorsa, amely a főcselekményben bontakozik ki, lemondó, lehangoló képet nyújt Erdély múltjáról. De az olvasó vigaszt vár Jókaitól, s ezt meg is kapja az anekdotikus epizódokban, amelyek a nép szerepét mutatják meg ezekben a történelmi időkben. Jókai kettős szerkesztésének itt az a jelentősége, hogy a romantikus főrész lehangoló mélabús hangulatát a népies-realista mellékeselemek és szereplők derűjével, bizakodásával ellensúlyozzák. A »Törökvilág Magyarországon« még nem találja meg a kellő egyensúlyt, de éppen a haladás útját mutatja meg: a mellékeselemek és szereplők humora derűt kelt és az eszmei mondanivalót hangsúlyozza, amikor a nép széles töme-

geinek élni akarását és erejét állítja az olvasó elé.

A mindennapi élet kitűnő ábrázolását találjuk az »Isten csodái« című fejezetben. Drágos Ciprián pápa és Magyar László nagytiszteletű uram a legjobb egyetértésben él. Ugyanilyen egyetértés jellemzi a katolikus és protestáns közpapokat a regényben, s ez nem véletlen. Jókai példát állít a kortársak elé: a politikailag összetört nemzet éppen az egyházi függetlenség erejével érhet el valamit az elnyomatás korában, ha az egyházak hajlandók a hazáért összefogni.

A »Törökvilág Magyarországon« Jókai útkeresésének jellemző állomása. Előadasmódjának itt is kettős hangja van, de a romantikus-patetikus hang sokszor keveredik a népies-anekdotikus kifejezésmóddal. Ebből az előadásból néha zavaró hatás keletkezik: az olvasó nem mindig képes követni az író fenségestől a nevelésig. Így Kökényesi Feri rablókalandjainak anekdotikus előadása után közvetlenül éljük át a tragikus jelenetet: Rákóczi elesik és menyasszonya a magasból a holttestre veti magát, majd együtt temetik el őket. Jókai még nem választotta el egymástól a romantikus és népies jeleneteket, túlságosan zsúfolja az eseményeket is, művészetének kibontakozása később éppen a két stílussajátság nagyszerű ötvözetét fogja nyújtani.

A regényben sok népies elemet találunk. Kökényesi Feri és bandája megtámadja Gergely barátot és Magyar uramat, s a rablóvezér a *halmozás* fogásával él, amikor mindig többet és többet követel a baráttól. Ezzel szemben Gergely barát olyan, mint a népmese *beavatott* hőse, mindent előre lát, s bár látszólag engedékeny, az olvasó már sejti, hogy ő fog győzni. Jókai Magyar uram aggodalmával érezteti a veszély nagyságát, hogy az olvasót kellőképpen megriassza, majd kitűnő humorral írja le az addig félelmesnek látszó rablók legyőzését.

A romantikus és anekdotikus ábrázolás keverékének jól sikerült példáját nyújtja Olaj bég udvarának és személyiségének leírása. Apafi azért megy a béghez, hogy Sturdza Mária ügyében tisztára mossa magát. Már a környezet is jellemző a bégre: »A kutyák majd lehúzták az udvarban, mert a bég nagy pártfogója volt ez állatoknak s nyílt asztalt tartott a városban lakása előtt a kősa ebek számára.« Olaj bég valóban különös ember különös körülmények között. Ábrázolásában nemcsak az egzotikum romantikus, hanem az ellentét is: Apafi fél tőle, pedig ő olyan nyájas, mint a folyó méz. Végül lecsap a villám a derült égből, Apafi kérdésére jámboran feleli a derék bég: Holnap reggelnél hamarabb semmiesetre sem kívánja Sturdza Mária kiadatását...

Jókai kevés népi alakot teremt ebben a regényben, mégis van már néhány húsból és vérből való népi figurája. Ilyen a derék Bíró Gergely, a ravasz és elszánt székely, aki mindenáron eljuttatja Aranka levelét Feriz béghez, majd a halálos ítéletet tartalmazó levelet visszatartja. Ebben az ábrázolásban még érezzük a patriarkális népiesség hatását, mert hiányzik a népi alak öntudatos, határozott magatartása, mégis előremutat »Pát úr« és Kampós uram felé.

Ilyen figura az elégedetlenkedő székely is, aki Magyarai uram prédikációját használja fel arra, hogy Teleki Mihálynak és Vajda Lászlónak megmondhassa a véleményét: »Ez volt ám a prédikáció! Ilyen kell a mi urainknak, ugyancsak megmosdatta őket szappan nélkül. Helyesen tevő; mit csinálnak háborút az országnak; Ha Magyarországnak fáj a hasa, mi szükség azért Erdély talpára kötni a mustárt?« Majd az urak tiltakozására egyet sodorít a bajszán és hetykén felel: »Hátrább az agarakkal, nagy jó uram! Mert engem sem a gólya költött ki a világra; ne is próbálj engem

még egyszer fattyú névvel illetni, mert ha hazamegyek a kardomért, tüstént megajándékozlak egy fővel, s az pedig a tulajdon magad feje lesz.« Ez már az elégedetlen nép hangja. De még olyan epizód-alak mondja el, akit nagyszerűen ábrázol ugyan a szerző, de csak néhány vonással, hiszen nem jut neki több szerep e haragos kifakadásnál.

Az »Erdély aranykora« és a »Törökvilág Magyarországon« főcselekménye megvilágítja, hogy nincsen kiút: Bánfi cselszövény áldozata lesz, Béli becsületes politikája dicsőséges halálba torkollik, Teleki furfangja büntetéséül gyalázatosan hal meg. Sok tanulsággal jár e politikuskor pályája a kortársak számára, Bánfi sorsa intő példa, Béli törhetetlensége eszménykép, amelyet követni érdemes, Teleki sorsa pedig elriaszt, és azt bizonyítja, hogy az áruulás nem vezethet célhoz. E tanulságokon túl a regény üdítő forrás az olvasónak, mert a magyar nép élni akarását és életerejét hirdeti.

Lengyel Dénes

A SZOVJET NÉPEK IRODALMÁNAK MAGYAR BIBLIOGRÁFIÁJA 1953.

Szerkesztette: Kozocsa Sándor és Radó György. Bp. Művelt Nép, 1955.

A kötet gyakorlott szerkesztőinek bizonyára évről-évre nagyobb gondot jelent a szovjet népek irodalmának pontos bibliográfiai összeállítása, hiszen örvendetesen nő hazánkban az érdeklődés a Szovjetunió irodalma iránt. Érdekes összehasonlítani a korábban megjelent köteteket e legutolsóval: 1945–49 termése még elfért egy kötetben, 1950-től a bibliográfiát már évente külön kellett megjelentetni, az 1953-as év anyaga pedig olyan vastag kötetben fért csak el, hogy hamarosan kisebb időközök könyvészeti feldolgozására, vagy jobb nyomdatechnika alkalmazására kell gondolni. 1953 magyarul megjelent szovjet irodalma nemcsak hogy tartja a korábban elért magas szintet (ebben az évben 201 önálló mű látott napvilágot), hanem a gyűjteményekben, folyóiratokban, napilapokban, évkönyvekben stb. megjelent alkotások terén jóval túl is haladja. (1951-ben 2281 mű, 1952-ben 2408 mű, 1953-ban 2790 mű jelent meg az említett formában). E néhány számadat azt mutatja, hogy ez az irodalom a napilapok, folyóiratok hasábjain is mind gyakrabban jelenik meg, egyre szervesebben tartozik mindennapi olvasmányainkhoz.

Az orosz és szovjet irodalom népszerűsége, örvendetes elterjedtsége azonban nemcsak az egyes statisztikai adatok vizsgálataival válik nyilvánvalóvá. Sokkal érdeke-

sebb tanulsággal gazdagodik az, aki e kötetet figyelmesen végiglapozza s arra a kérdésre vár feleletet: kik a legnépszerűbb orosz és szovjet írók nálunk; milyen problémákat, eseményeket tükröz az 1953-as év anyagát összegyűjtő kötet.

Az orosz és szovjet irodalom legnagyobb alakjai ebben az évben is méltó kiadásban és méltó fordításban mutathatták be művészetüket. Puskin két alkotása igen színvonalas kiadásban jelent meg. A »Jevgenyin Anyegin« Aprily Lajos mesteri fordításában, az Új Magyar Könyvkiadónál, mint az év egyik legszebb könyve. A »Mese Szaltán cárról« ifjúsági irodalmunk egyik legkeresettebb könyvévé vált. Aprily mellett Vas István, Ilyés Gyula, Lányi Sarolta, Kardos László, Képes Géza és még mások is — tehát többen a legjobb magyar műfordítók közül — ültettek át ebben az évben Puskin-verseket. S ha már Puskinról szönlünk, említsük meg azt is, hogy a magyar kritika nem foglalkozott kellően az új Anyeginnel, mert a bibliográfia tanúsága szerint a fordítón kívül senki nem emlékezett meg a nagy irodalmi eseményről. Nagy esemény volt Tarasz Sevcsenko hazai bemutatása. (»Kobzos«. Válogatott költemények. Ford. Weöres Sándor, szerk. Ilyés Gyula.) E kötet megjelenésének ideje szerencsésen esett egybe a »Széttört bilincsek« című, a nagy ukrán